

УДК 330.138.11

О.М. ЖОВНА,

*кандидат економічних наук, доцент
Криворізького технічного університету*

Я.В. НУСІНОВА,

*кандидат економічних наук, доцент
Міжнародного науково-технічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗА НАЯВНОСТІ ШТУЧНОЇ ЕКОНОМІЇ ВИТРАТ

У статті з метою приведення показників результативності діяльності різних підприємств у порівнянний вигляд запропоновано здійснювати коригування суми зміни нерозподіленого прибутку на показник, що комплексно характеризує узгодженість інтересів усіх учасників корпоративного процесу, а також суми штучної економії.

Ключові слова: економічні результати, заробітна плата, дивіденди, економія витрат, нерозподілений прибуток, порівнянність показників.

Проблема та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. У процесі оцінки результативності використовуються різноманітні показники фінансової звітності: операційний прибуток, сума операційного прибутку й амортизації, чистий прибуток підприємства. Залежно від мети аналізу різні показники прибутку можуть порівнюватись або із сумарними активами, або з власним капіталом підприємства, які також визначаються за даними фінансової звітності.

Аналіз досліджень та публікацій. З метою проведення експрес-оцінки економічних результатів діяльності за даними фінансової звітності показники фінансово-економічних результатів, наведені у звітності, можна поділити на:

- інтервальні – відображають результат, отриманий за період: прибуток, доход;
- моментні – визначають результати на певний момент часу: власний капітал, вартість підприємства.

При цьому моментні показники перетворюються на інтервальні шляхом визначення їх зміни за період, тобто різниці між їх кінцевим та початковим значенням.

Інтервальним показником фінансово-економічних результатів діяльності підприємства поряд з доходом є також отриманий прибуток. Проте деякі автори [1] визначають недоліки загальноприйнятих показників прибутку та проводять їх уточнення та коригування.

Так, на думку С.В. Козаченко [2], показник прибутку необхідно коригувати на величину так званої «внутрішньої кредиторської заборгованості», що виникає за рахунок недофінансування обов'язкових програм на підприємстві. Дійсно, в загальному випадку підприємство може отримати економію штучно, внаслідок порушення технології виробництва, а не проведення цілеспрямованих заходів щодо зниження витрат. При цьому цей автор вказує, що в майбутньому підприємство буде змушене понести ще більші витрати на усунення наслідків такої економії. Ця економія є заборгованістю підприємства перед самим собою. Тому в роботі [2] пропонується збільшити величину зобов'язань підприємства на суму цієї економії.

На наш погляд, доцільно поділяти економію витрат операційної діяльності на обґрунтовану, що пов'язана з проведенням цілеспрямованих заходів зі зниження витрат, та штучну частину, яка пов'язана з порушенням технології.

Основні загальноприйняті методики оцінки й аналізу результатів діяльності підприємств базуються лише на аналізі фінансово-економічних показників, основними з яких вважаються показники прибутку. Проте дуже часто підприємства з метою збільшення значення цього показника вдаються до таких заходів, як зниження витрат на навчання персоналу, на маркетинг, на обслуговування клієнтів тощо, що в майбутньому негативно відображається на діяльності самого підприємства.

На нашу думку, показник економічних результатів має включати в себе всі можливі результати, пов'язані з діяльністю підприємства.

На думку О.М. Вакульчик [3], використання показника прибутку при оцінці результативності діяльності в умовах корпоративних відносин є особливо обмеженим, оскільки він ураховує лише суму коштів, які ще не використані в інтересах учасників корпорації. Таким чином, показник прибутку відображає результат тільки з позицій підприємства в цілому та вимірює лише потенціал розвитку й розширення його діяльності в майбутньому.

У зв'язку з цим виникає питання, як модернізувати цей показник таким чином, щоб при його визначенні враховувався різний ступінь задоволення інтересів учасників корпоративного процесу. Оскільки аналіз і оцінка діяльності підприємств ґрунтуються зазвичай на даних зовнішньої фінансової звітності, у процесі прийняття рішення інвесторами слід максимально привести наведені в ній показники до порівнянного вигляду з іншими підприємствами галузі або іншими корпораціями.

Кожне підприємство суттєво відрізняється від інших за масштабами діяльності, зовнішніми умовами функціонування, особливостями корпоративного управління тощо. Одним з основоположних для підприємств корпоративного типу принципів є врахування інтересів зацікавлених осіб. Виходячи з цього, метою створення корпорації є не тільки отримання прибутку, а й задоволення потреб усіх учасників корпорації: власників, менеджерів, працівників, кредиторів, держави. На думку О.М. Вакульчик, результат корпоративного управління має вимірювати результат зусиль усіх учасників цього процесу і складатися з відповідних часток, які визначають винагороду власників, робітників, кредиторів, держави.

Постановка завдання. Для прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень за даними такої оцінки показники діяльності мають бути максимально зведені до порівнянного вигляду. Як основний фактор, за яким проводиться порівняння оцінка, нами було прийнято врахування корпоративних інтересів зацікавлених осіб. Зазначене припущення пояснюється тим, що в рамках проведення експрес-оцінки діяльності цей фактор є найбільш зрозумілим і керованим для інвесторів, оскільки кожен з них має власні корпоративні стандарти й принципи.

Крім того, одержання економії витрат, а отже, і збільшення прибутку може бути одержане не тільки в результаті здійснення цілеспрямованих заходів зі зниження витрат, а й у результаті порушення технології. Отже, у разі, якщо підприємство має таку штучну економію, показник економічних результатів діяльності має бути скоригований на її величину.

На підставі відхилення фактичних витрат від базових відповідно може бути скоригований прибуток від діяльності підприємства. Таким чином, для забезпечення порівнянності оцінки діяльності підприємств необхідно:

– розробити номенклатуру витрат, що мають бути зведені до порівнянного вигляду;

– визначити базовий рівень цих показників з точки зору врахування інтересів усіх учасників корпоративних відносин (акціонерів, менеджерів, інших працівників тощо);

– розрахувати відхилення фактичних значень обраних показників витрат від їх базового рівня;

– скоригувати фактичні значення прибутку від діяльності підприємств з урахуванням визначених відхилень.

Викладення матеріалу та результати дослідження. Основними видами витрат та виплат, які дозволяють кількісно виміряти ступінь реалізації інтересів учасників корпоративного процесу, є: витрати на оплату праці, витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення, витрати на навчання, дивідендні виплати. Усі перелічені вище витрати суб'єктивні, оскільки їх сума більшою мірою залежить від керівництва й може змінюватися залежно від поставлених поточних цілей. Також суб'єктивним є і розмір дивідендних виплат, сума яких встановлюється на загальних зборах акціонерів. Отже, на першому етапі визначення порівнянних показників економічних результатів діяльності необхідно забезпечити порівнянність за вищевказаними суб'єктивними витратами та виплатами.

Показник, що комплексно характеризує узгодженість інтересів усіх учасників корпоративного процесу, знаходиться з виразу:

$$\Delta НП_{\Sigma} = \Delta ВОП + \Delta Н + \Delta Вск + \Delta Дп, \quad (1)$$

де $\Delta НП_{\Sigma}$ – показник, що комплексно характеризує узгодженість інтересів усіх учасників корпоративного процесу, грн;

$\Delta ВОП$ – відхилення фактичних витрат на оплату праці від обраної бази, грн;

$\Delta Вск$ – відхилення фактичних витрат на утримання об'єктів соціально-культурного призначення від встановленої бази, грн;

$\Delta Н$ – відхилення фактичних витрат на навчання від обраної бази порівняння, грн;

$\Delta Дп$ – відхилення суми дивідендів, нарахованих у періоді, попередньому оцінюваному, від їх базових значень, грн.

Як базові величини витрат, що забезпечують порівнянність економічних результатів діяльності, можуть використовуватися значення, отримані за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. При цьому оцінюється певний період діяльності підприємства, тобто враховується тенденція розвитку показників.

У процесі виконання кореляційно-регресійного аналізу визначаються середні за досліджуваними підприємствами залежності обсягів витрат від незалежних факторів. Шляхом підстановки фактичних даних незалежних факторів в отримане рівняння, визначається обсяг витрат, який відповідає середньому за підприємством співвідношенню витрат і обраних факторів. Отримане значення й береться як база порівняння.

Застосування апарату кореляційно-регресійного аналізу для розрахунку базових значень витрат потребує визначення системи аргументів (залежних та незалежних змінних) для визначення параметрів рівняння.

За результатами проведених досліджень, визначено, що залежними змінними є види показників, наведені в табл. 1.

При проведенні порівнянної оцінки величини нерозподіленого прибутку додатково враховується відхилення за дивідендними виплатами. Установлення бази порівняння частини прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, шляхом проведення кореляційно-регресійного аналізу не є доцільним через неможливість виділення ряду факторів, що впливають на її загальний розмір. З огляду на це пропонуємо проводити розрахунок бази порівняння величини дивідендів на основі коефіцієнта дивідендних виплат, виходячи із середнього його рівня у попередніх періодах.

Таблиця 1

Система показників для розрахунку базових значень витрат

Залежні показники	Незалежні показники
Продуктивність праці	Товарна продукція
Середньорічна заробітна плата одного працівника	
Середньорічна заробітна плата одного працівника	Сума капітальних інвестицій
Витрати на навчання працівників	Сума валового прибутку
Витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення	Чисельність працівників
Витрати на навчання працівників	

При визначенні базової величини дивідендних виплат враховується порівнянна величина чистого прибутку:

$$D_0 = ЧП_n \times Kd_0 \quad (2)$$

де D_0 – базова величина дивідендних виплат у поточному році, грн;

$ЧП_n$ – порівнянна величина чистого прибутку у поточному році, грн;

Kd_0 – базовий коефіцієнт дивідендних виплат, частка од.

Фактично виплачені дивіденди порівнюються з розрахованою базою порівняння та визначається показник відхилення (ΔD). Цей показник дозволяє оцінити пріоритетність використання дивідендів у господарській діяльності підприємства як однієї з форм доходів, що отримують його власники.

Наявність штучної економії на підприємстві також є важливим фактором, що ускладнює порівняльність показників прибутку. Штучна економія витрат призводить до виникнення внутрішньої кредиторської заборгованості, і підприємство в майбутньому змушене буде понести значно більші витрати, пов'язані з усуненням наслідків такої економії. Проте у фінансовій звітності за оцінюваний період підприємства, які мали штучну економію, можуть мати кращі показники результатів діяльності, ніж підприємства, що не здійснювали економію на необхідних витратах та виплатах. Тому порівнянний показник операційного прибутку також повинен бути скоригований на суму такої економії.

Для визначення обґрунтованої економії витрат за кожним їх видом розраховується відхилення величини витрат ($V_{баз}$) у періоді, обраному як базовий, від фактичної величини витрат ($V_{факт}$) в аналізованому періоді (фактичне відхилення), а також відхилення базової величини витрат від розрахункової їх величини ($V_{розр}$), визначеної за рівнянням регресії (розрахункове відхилення), та враховувати мінімум з цих відхилень. Розрахункова величина витрат визначається з використанням кореляційно-регресійних моделей питомих натуральних витрат ресурсів від природних і технологічних факторів.

У загальному випадку можлива ситуація, коли підприємство в результаті неефективного проведення заходів фактично одержує меншу економію, ніж могло б одержати. У такому випадку в розрахунок необхідно брати фактичне, а не розрахункове відхилення. Якщо ж фактичне відхилення перевищує розрахункове, суму перевищення слід віднести до штучної економії. Таким чином, в обох зазначених вище випадках при розрахунку обґрунтованої економії ($E_{об}$) у залік необхідно брати меншу з величин – або фактичне відхилення ($\Delta_{Факт}$), або розрахункове ($\Delta_{Розр}$):

$$E_{об} = \min \{ \Delta_{Факт}, \Delta_{Розр} \}. \quad (3)$$

З наведеної формули випливає, що обґрунтована економія є різницею величини витрат періоду, обраного як базовий, та максимуму з двох величин витрат: фактичної за оцінюваний період, або розрахункової, одержаної в результаті впровадження зазначених заходів.

У процесі визначення обґрунтованої та штучної економії може здійснюватися не лише детермінована, а і ймовірнісна її оцінка. В останньому випадку для розрахункової величини витрат визначається довірчий інтервал загальноприйнятим методом з рівнем надійності 0,95. Якщо фактична величина витрат ($V_{\text{факт}_1}$) знаходиться у межах довірчого інтервалу, штучна економія відсутня (рис. 1).

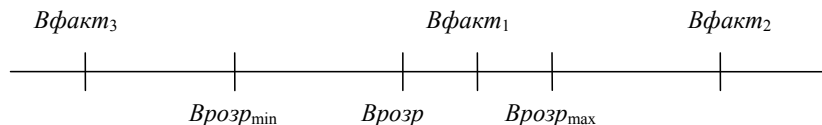

Рис. 1. Визначення штучної економії витрат з урахуванням довірчого інтервалу

Якщо фактична величина витрат ($V_{\text{факт}_2}$) перевищує верхню межу довірчого інтервалу ($V_{\text{розр}_{\text{max}}}$), це свідчить про неефективне проведення заходів зі зниження витрат. Якщо ж фактична величина витрат ($V_{\text{факт}_3}$) менша за нижчу границю ($V_{\text{розр}_{\text{min}}}$) довірчого інтервалу, то має місце штучна економія витрат ($E_{\text{шт}}$), яка визначається за формулою:

$$E_{\text{шт}} = V_{\text{розр}_{\text{min}}} - V_{\text{факт}_3}. \quad (4)$$

Показник, що характеризує нерозподілений прибуток, є моментним результатом діяльності підприємства. Як відомо, моментні показники можуть бути переведені до інтервальних шляхом розрахунку їх зміни за період.

При визначенні зміни нерозподіленого прибутку доцільним є коригування фактичної величини цього показника у кожному окремому періоді на величину показника ($\Delta \text{НП}_\Sigma$) та суми штучної економії. Тобто у цьому випадку кожний окремий період береться без зв'язку з іншими періодами.

Величина порівнянного показника зміни нерозподіленого прибутку за період дорівнює:

$$\Delta \text{НП}_n = \Delta \text{НП} + \Delta \text{НП}_\Sigma - E_{\text{шт}}, \quad (5)$$

де $\Delta \text{НП}_n$ – порівнянна величина зміни нерозподіленого прибутку за період, грн;
 $\Delta \text{НП}$ – зміна нерозподіленого прибутку за даними фінансової звітності, грн.

Висновки. Таким чином, порівнянна величина зміни нерозподіленого прибутку підприємств є показником, який комплексно характеризує узгодженість інтересів усіх учасників корпоративного процесу, а саме: співвідношення розміру коштів, які спрямовано на задоволення потреб працівників та менеджерів, виплати акціонерам і розвиток виробництва, а також враховує наявну на підприємстві штучну економію.

Список використаної літератури

1. Нусинов В.Я. Прогнозирование и оценка экономических результатов производства в условиях инвестирования и принятия стабилизационных мер в промышленности / В.Я. Нусинов. – Д.: Наука і освіта, 1998. – 223 с.
2. Козаченко С.В. Экономика и менеджмент промышленных предприятий, функционирующих в условиях кризиса / С.В. Козаченко, В.А. Комирной, А.Ю. Вилкул, Е.В. Нусинова. – Д.: Наука і освіта, 2001. – 332 с.

3. Вакульчик О.М. Корпоративне управління: економіко-аналітичний аспект / О.М. Вакульчик – Д.: Пороги, 2003. – 256 с.

В статье с целью приведения показателей результативности деятельности различных предприятий в сопоставимый вид предложено осуществлять корректировку суммы изменения остатка нераспределенной прибыли на показатель, который комплексно характеризует согласованность интересов всех участников корпоративного процесса, а также суммы искусственной экономики.

Ключевые слова: *экономические результаты, заработная плата, дивиденды, экономия затрат, нераспределенная прибыль, сопоставимость показателей.*

In the article with the purpose of adduction of indexes of effectiveness of activity of different enterprises in a comparable kind it is suggested to carry out adjustment of sum of change of the retained earnings on an index, which complex characterizes co-ordination of interests of all participants of corporate process, and also sums of artificial economy.

Key words: *economic results, wages, dividends, economy of expenses, retained earnings, comparable of indexes.*

Надійшло до редакції 15.04.2011.